

Буць Ж. В.,

Київський національний лінгвістичний університет

СПЕЦИФІКА МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ ЖІНОЧИХ ПЕРСОНАЖІВ ФРАНЦУЗЬКИХ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ РОМАНІВ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

У статті представлено аналіз мовленнєвих актів жіночих персонажів французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть з огляду на репрезентацію в концептуальному просторі творів текстового мегаконцепту жіночності. Особлива увага приділяється синтаксичним і експресивно-емоційним засобам маркування гендерно-спрямованого текстового концепту.

Ключові слова: мовленнєвий акт, синтаксичні особливості, текстовий мегаконцепт жіночності, французький соціально-побутовий роман.

В статье проанализировано речевые акты женских персонажей французских социально-бытовых романов ХІХ–ХХ веков в ракурсе реализации текстового мегаконцепта в художественном пространстве исследуемых произведений. Особое внимание обращено на синтаксические и экспрессивно-эмоциональные способами маркировки текстового концепта гендерной направленности.

Ключевые слова: речевой акт, синтаксические особенности, текстовый мегаконцепт женственности, французский социально-бытовой роман.

This article deals with the illocutionary acts of the woman's characters in French social and life novels of the ХІХ–ХХ centuries taking into consideration the textual megaconcept femininity's realization. The special attention pays at syntactic, expressive and emotional mods of marking the gender textual concept into the novels.

Key words: illocutionary acts, textual megaconcept femininity, syntactic features, French social and life novel.

Сучасні лінгвістичні дослідження здебільшого спрямовано на комунікативну функцію мови. Розвиток когнітивно-комунікативної парадигми надає можливість розглядати концепти на дискурсивному рівні й представляти їх як функціональні одиниці. На сьогодні вітчизняні науковці все частіше звертаються саме до прагматичного аспекту у дослідженнях з когнітивної лінгвопоетики [1; 4-5 та ін.]. З огляду на це вважаємо, що аналіз комунікативних актів персонажного мовлення французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть у руслі їх репрезентації текстового мегаконцепту жіночності є **актуальним**.

Мета статті полягає у виявленні синтаксичних і емоційно-експресивних засобів репрезентації текстового мегаконцепту жіночності у персонажному мовленні французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть.

Об'єктом дослідження є комунікативні ситуації, в яких беруть участь жіночі персонажі творів французьких письменників-реалістів.

Ураховуючи природню емоційність і чуттєвість представниць жіноцтва, висловлення представниць прекрасної статі відрізняються насиченням емоційно-експресивних засобів вираження, що слугує **предметом** нашої статті.

Матеріалом дослідження було обрано твори французьких письменників ХІХ–ХХ століть, що належать до різновиду реалістичного романного жанру і мають характерні риси соціально-побутового роману. Отже, ілюстративним матеріалом слугували твори Ф. Стендаля "Le Rouge et le Noir", О. де Бальзака "Eugénie Grandet", Е. Гонкура "La Faustin", Ф. Еріа "Famille Boussardel" і Е. Базена "Madame Ex".

У нашому дослідженні ми звертали увагу на мовлення представниць жіноцтва, що зумовлено гендерною природою досліджуваного текстового мегаконцепту жіночності. Застосовуючи класифікацію мовленнєвих актів Дж. Сьорля, яка складається з п'яти загальних типів (репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви і декларативи) [9, с. 67], у комунікативному просторі французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть ми виявили наявність лише чотирьох з них, що маркують текстовий мегаконцепт жіночності.

Усі мовленнєві акти (тут і далі МА), що актуалізують у концептуальному просторі французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть ієрархічні складники текстового мегаконцепту жіночності мають лексико-синтаксичні особливості, які ми розглянемо докладно відповідно до прагматичних класів.

Найбільш репрезентованими у художньому просторі французьких соціально-побутових романів ХІХ–ХХ століть з точки зору актуалізації текстового мегаконцепту жіночності є прагматичний клас експресивів. Це пояснюється природньою експресивністю представниць жіночої статі. Оскільки ілюкютивна мета експресивів полягає в експлікації психологічного стану адресанта, його ставлення до змісту повідомлення [6] і характеризує міру його відвертості [2, с. 173; 7, с. 117], а жіночі персонажі досліджуваних творів схильні здебільшого виражати свій емоційний стан щодо тих чи інших фактів чи подій.

Як доводить ілюстративний матеріал у фрагментах МА експресивів одним з найпоширеніших синтаксичних прийомів є різного роду повтори. Жіночі персонажі французьких соціально-побутових романів, виражаючи свій емоційний стан стосовно якогось факту чи події, схильні до повторювання чи-то своїх думок, або уточнювати те, що від них вимагають. Так, наприклад, Євгенія Гранде з однойменного твору О. де Бальзака "Eugénie Grandet" закохана в свого кузена і не в силах спокійно сприймати слова матері, яка вважає це почуття бідною: *Madame Grandet ne répondit que par un sourire; puis, après un moment de silence, elle dit à voix basse: "L'aimerais-tu donc déjà? ce serait mal."*

– *Mal, reprit Eugénie, pourquoi? Il te plaît, il plaît à Nanon, pourquoi ne me plairait-il pas?* (Balzac, EG, 57).

Дівчина настільки збентежена думкою рідної людини, що наче відлунує останнє слово пані Гранде (*Mal* – "погано"). Синтаксична фігура епанафори у репліці Євгенії маркує її емоційний стан, оскільки вона вперше від-

чуваючи любов до чоловіка, не бажає чути нічого поганого про свої почуття. Одразу ж на свій захист Євгенія намагається переконати матір в обратному. Але робить це дуже експресивно, що на синтаксичному рівні зображено структурними повторами речення (*il plaît* – “він подобається”). Задля досягнення перлокутивної мети така синтаксична модель в репліці Євгенії повторюється тричі і останнього разу, для посилення емоційного ефекту, – у питальній формі.

Не зважаючи на патріархальність в подружніх стосунках у французькому суспільстві XIX–XX століть, жіночі персонажі досліджуваних творів схильні до МА директиву. Ми пояснюємо це тим, що комунікативні ситуації, учасниками яких є представниці жіноцтва, здебільшого торкаються побутових проблем. А у питаннях ведення господарства і підтримання домашнього вогнища головуючу і направляючу роль все ж таки доручали жінкам.

Особливої уваги в висловленнях прагматичного класу директиву, що належать героїням французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть набувають звернення. Іноді завдяки особовим формам звертання до комунікантів представницям жіноцтва вдається досягти ілюктивної мети комунікативної ситуації.

Яскравим прикладом такого МА є фрагмент твору Ф. Еріа “*Famille Boussardel*”: *La mère intervient*.

– *Il s’agit, mon enfant, d’une charmante jeune fille de seize ans, fort bien de sa personne, les plus beaux cheveux du monde. On dit qu’elle chante à ravir.*

[...]

– *Mon ami, – dit enfin madame Théodorine, – sonne donc, je te prie. Le domestique à qui j’ai dit qu’on ne nous dérangeât point n’ose apporter les lampes. On ne se voit plus, dans cette demi-obscurité.*

Elle fit aussi remettre du bois. La pièce reprit chaleur, lumière et vie.

– *Allons, – dit la mère qui marcha vers son fils, – je veux être la première à te féliciter. [...]*

– *Cher petit, – lui dit-elle à l’oreille, – je voudrais tant te sentir plus heureux... (Hériat, FB, 284).*

Пані Бусардель намагається переконати одного із синів одружитися. Задля досягнення своєї мети жінка з особливою турботою мотивує переваги майбутньої дружини і об’єднання двох могутніх сімей Парижу. Але щоб не злякати молодого чоловіка, Теодоріна на початку розмови з сином звертається до нього зі звичайного *monenfant* (“моє дитя”). Потім, щоб вказати свою довіру і натякнути на сподівання, що Вікторен зробить вірний вибір, пані Бусардель називає його *Monami* (“Дружок”). І, нарешті, отримавши згоду на одруження з обраною дівчиною, Теодоріна звертається до нього як до люблячого сина *Cherpetit* (“Любий хлопчику”). Спонукаючи Вікторена до важливого вчинку в його житті, мати, начебто, підштовхує хлопця до дій. Жінка підбадьорює сина (*Allons* – “Ну же”) і імпліцитно дає йому зрозуміти, що вона згодна з його рішенням (*jeveux ktrelapremiure a tefeliciter* – “я хочу перша тебе поздоровити”). Мовленнєва поведінка пані Бусардель, а особливо обрана психологічно вірна манера впливати на сина імплікує у концептуальному просторі роману Ф. Еріа текстового концепту (тут і далі ТК) МАТЕРИНСТВО.

Основна роль жінки у французькому суспільстві XIX століття зводилася до заміжжя, вдалого з боку фінансового прибутку для інших членів родини, і якщо пощастить, щасливого з боку реалізації основних жіночих функцій: кохання і материнство. У наступну епоху сімейні культурно-етичні норми дещо змінилися. Відбулися зміни в бік феміністичного розвитку в усіх галузях повсякденного життя. Але, як доводить ілюстративний матеріал, важко було перебудувати ідеали Французів щодо дійсного положення жінки на соціальному шаблі. І в художньому просторі французьких соціально-побутових романів XX століття основною життєвою метою представниць слабкої статі все ж таки залишається заміжжя і їх самореалізація як в рамках сім’ї, так і поза її межами. У концептуальному просторі досліджуваних творів в межах розгортання текстового мегаконцепту жіночність отримує імпліцитне вираження ТК ЗАМІЖНЯ ЖІНКА, який маркується й на мовленнєвому рівні.

Яскравим прикладом МА директиву є телефонна розмова двох героїнь роману Е. Базена “*Madame Ex*”:

“*Ici, madame Davermelle.*

– *Ici, l’ancienne!*” *ripondl’ûcouteur.*

Trois secondes de silence... [...] Eh bien, je vous fais peur? Ce n’est pas après vous que j’en ai, ma petite. Bien que...! Enfin, passez-moi le bonhomme! précise la voix, assez rêche pour paraître authentique. [...] Ici, la mère des enfants, reprend la voix toujours acide, mais contenue. Vous désirez sans doute M. Davermelle, mon mari? fait Odile, en soulignant à peine le possessif. Je vous le passe, madame (Bazin, H, 182–183).

Обидві жінки носять одне прізвище Давермель. Тільки Аліна колишня пані Давермель, а Оділь теперішня його дружина. Аліна мусила була зателефонувати батькові своїх дітей, оскільки шукала двох з них. Перше, що почула жінка на іншому кінці це горділиве *Ici, madame Davermelle* (“пані Давермель слухає”). Але не розгубившись, Аліна відразу ж відповіла *Ici, l’ancienne!* (“Це колишня!”). І перш ніж запросити чоловіка до телефону, жінка запитує (*je vous fais peur?* – “я вас лякаю?”). Поставлене питання не має на меті отримати відповідь, таке висловлення належить до так званих “хибних питань” (термін К. А. Долініна [3]). Тому екс-пані Давермель, не очікуючи реакції суперниці, сама відразу ж дає зрозуміти свою позицію (*Ce n’est pas après vous que j’en ai* – “Я злякалася ще до вас”). Лише після обміну взаємних “люб’язностей” Аліна вимагає покликати чоловіка (*passez-moi le bonhomme*). Ображена спонукальним комунікативним актом колишньої дружини Оділь відповідає тим самим. Молода жінка ставить у відповідь хибне питання (*Vous désirez sans doute M. Davermelle, mon mari?* – “Ви без сумніву бажаєте пана Давермеля, мого чоловіка?”), при цьому наголошує на своєму законному положенні заміжньої жінки, підкреслюючи це наприкінці висловлення *mon mari* (“мого чоловіка”). І аби підтвердити своє привілейоване становище (у шлюбі) перед колишньою дружиною, Оділь вимовляє *Jevous le passe* (“Я його вам передаю”).

Проаналізований фрагмент належить до прагматичного класу директивів, але з урахуванням гендерної приналежності комунікантів, має свої синтаксичні особливості, як то вживання хибних питань задля, що відображають емоційний стан співрозмовників. У концептуальному просторі твору Е. Базена МА директиву маркує ТК ЗАМІЖНЯ ЖІНКА.

Локутивна мета МА репрезентативу полягає в експлікації адресантом його ставлення до ситуацій, подій чи фактів, про які йдеться в повідомленнях [6, с. 187]. У комунікативному просторі французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть МА репрезентативу жіночих персонажів не є широко розповсюдженими. Пояснити це можна етико-культурними нормами сприйняття жінок у французькому суспільстві XIX–XX століть. Будучи залежною в усіх сферах життя від чоловіка, у мовленнєвій поведінці героїнь досліджуваних творів спостерігається також підпорядкованість патріархальному складу суспільства і мовленнєва залежність від соціального статусу.

МА репрезентативу у комунікативному просторі французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть як і взагалі у мовленні представниць жіноцтва переважають емоційно-експресивні засоби вираження думок. Яскравим прикладом нам видається фрагмент твору Е. Гонкура “La Faustin”:

Non ... entre nous, il n'y avait eu encore qu'un baiser ... un baiser, je me le rappelle, donne dans ma loge, sur la pointe du pied, par-dessus le paravent derrière lequel je m'habillais... Il partait dans la soirée pour sa légation ... Ces Anglais, quand ils sont mal, ils le sont tout à fait... mais lorsqu'ils sont bien ... puis il avait de sa mère, qui était Française. ... Ce n'est que trois mois après que j'allais à Bruxelles, dans une tournée théâtrale ... Il m'avait fait retenir une chambre dans un hôtel, l'hôtel de Flandres. ... Oui, c'est bien celui-la ... Cette nuit, ah! cette nuit est inoubliable ... L'amour, bien sur, n'est pas fait de l'amoureux tout seul ... N'aimons-nous pas quelquefois un homme pour les circonstances dans lesquelles nous l'avons aimé? ... Allez, c'était bien étrange, cet hôtel ... il sortait des murs une musique d'un doux, d'un doux ineffable ... et ses baisers me couraient sur la peau avec des ondes sonores m'y faisant presque des chatouillements ... des ondes sonores qui sortaient de dessous l'oreiller ... et il y avait des ouragans lointains d'harmonie qui semblaient m'emporter dans ses bras au ciel... et je sentais je ne sais quoi de divin, mêlé à ses caresses. ... J'ai toujours gardé de cette première nuit, c'est bête ce que vais dire, le souvenir d'amours comme on se figure que peuvent être les amours des anges ... Oui, cet hôtel de Flandres est contigu à l'église Saint-Jacques, et l'orgue, je l'ai su le lendemain, est encastré dans le mur contre lequel était notre lit. Enfin je ne sais pas comment cela s'est fait, mais ce qu'il y a de certain, c'est qu'il est le seul homme que j'aie aimé d'amour ... lui!” (Goncourt, F, 2–3).” (Goncourt, F, 2-3).

У наведеному комунікативному акті головної героїні роману Е. Гонкура розповідає про свої враження щодо кохання. З точки зору синтаксичної будови речень спостерігається деяка незакінченість, замовчування чи умовчання, що графічно зображено трьома крапками. Така манера вираження властива представницям слабкої статі, особливо в хвилюючі, емоційно значущі моменти їх життя, що й відбувається з головною героїнею роману “LaFaustin”. Вперше у житті акторка відчувала справжні сильні і взаємні почуття до чоловіка. Жінка повторює значущі слова, згадуючи про поцілунок (*un baiser*), про готель (*un hôtel*), в якому відбувалося побачення. При цьому акторці важливо навіть місце, в якому він знаходився (*l'hôtel de Flandres* – “Отель у Фландрії”). Ніч, яку Фостен провела з коханою людиною, емоційно вразила жінку, що на синтаксичному рівні відтворено анафорою. Згадуючи час, проведений з лордом Ананделем, акторка Фостен не може стримати почуттів: *Cette nuit, ah! cette nuit est inoubliable...* (“Ця ніч, ах! Ця ніч незабутня...”). Важливим у момент пристрасності для героїні роману “La Faustin” були й оточуючі її звуки, що у текстовому просторі відтворено також повторенням лексичних одиниць *des ondes sonores* (“дзвінки хвилі”). Ще одним експресивним засобом вираження емоційності у мовленні жінок є риторичні питання, яка не потребують відповіді, але надають підстави замислитися. У наведеному фрагменті героїні роману Е.Гонкура запитує скоріше сама себе: *N'aimons-nous pas quelquefois un homme pour les circonstances dans lesquelles nous l'avons aimé?...* (“Чи не любимо ми іноді чоловіка за ті обставини, в яких з ним кохалися?”).

Ураховуючи той факт, що представниця жіноцтва схильні до більш чуттєвого сприйняття навколишнього середовища [8], у МА жіночих персонажів французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть спостерігається вживання образних фігур. Так і героїня твору Е. Гонкура порівнює пристрасні почуття до чоловіка з ніжними звуками музики: *il sortait des murs une musique d'un doux, d'un doux ineffable..* (“від стін лунала тиха музика, неймовірно тихі звуки”), а моменти вищою насолоди – з ураганами милозвучності (*des ouragans d'harmonie*). І, нарешті, свої почуття до лорда Анандаля акторка метафорично порівнює з коханням ангелів (*les amours des anges*).

Таким чином, наведений фрагмент МА репрезентативу головної героїні роману Е. Гонкура “La Faustin” демонструє, що у концептуальному просторі досліджуваного твору віднаходить імпліцитне вираження ТК любов.

Наступний фрагмент ілюстративного матеріалу демонструє МА комісиву головної героїні роману Ф. Стендаля “Le Rouge et le Noir”:

– *Adieu! adieu! dit-il en s'en allant.*

– *Non, écoute-moi, s'écria sa femme à genoux devant lui, et cherchant à le retenir. Apprends toute la vérité. C'est moi qui tue mon fils. Je lui ai donné la vie, et je la lui reprends. Le ciel me punit, aux yeux de Dieu je suis coupable de meurtre. Il faut que je me perde et m'humilie moi-même; peut-être ce sacrifice apaisera le Seigneur.* (Stendhal, RN, 80).

У наведеній комунікативній ситуації пані де Реналь, відчуває свою провину за хворобу сина. Вона вважає, що хлопчик захворів через її гріх (жінка зрадила чоловікові). І щоб спокутати його, пані де Реналь зобов'язується витримати усе, що завгодно. У синтаксичній структурі висловлення жіночого персонажу твору Ф. Стендаля спостерігаємо вживання форми дієслова у теперішньому часі умовного способу (*présent du subjonctif*) з виразом *Il faut que*, що має конотацію зобов'язання (*Il faut que je me perde et m'humilie moi-même* – “Нехай я загину і буду приниженою”). Мовленнєва поведінка заміжньої жінки продиктована її емоційним станом. Мати важко переживає хворобу сина, і звинувачує себе (*C'est moi qui tue mon fils* – “Я вбиваю свого сина”). Тому пані де Реналь готова накласти на себе такі жертвні зобов'язання аби врятувати хлопчика. У концептуальному просторі роману Ф. Стендаля “Le Rouge et le Noir” МА комісиву репрезентує концептуальний складник текстового мегаконцепту жіночність ТК жертвність.

Отже, мовленнєва поведінка героїнь французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть зумовлена культурно-етичними нормами суспільства. Основними синтаксичними засобами в МА жіночих персонажів досліджуваних творів є різного роду повтори, вживання вигуків і риторичних питань в різних комунікативних

ситуаціях. Текстові концепти, що відносять своє імпліцитне вираження в МА представниць жіноцтва, відображають не лише соціальний статус жінок, а й є маркерами їх емоційного стану відповідно до тих чи інших подій.

Перспективним для подальшого дослідження мовленнєвих актів жіночих персонажів у комунікативному просторі французьких соціально-побутових романів XIX–XX століть видається розгляд їх у руслі порівняння з чоловічими МА.

Література:

1. Андрієвська В. В. Концепт антилюдина у французькій драматургії абсурдизму : структура, семантика, прагматика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 "Романські мови" / Андрієвська Вікторія Валеріївна; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2010. – 20 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : ВЦ "Академія", 2004. – 344 с.
3. Долинин К. А. Стилистика французского языка / Константин Аркадьевич Долинин. – М. : Просвещение, 1987. – 303 с.
4. Ізотова Н. П. Текстовий концепт шлях до слави в англomовних біографічних романах XX століття: семантико-когнітивний та наративний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ізотова Наталя Павлівна; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2009 – 20 с.
5. Савчук Р. І. Оповідний простір художньої прози Ф. Саган: лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Савчук Руслана Іванівна; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2009. – 296 с.
6. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Джон Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
7. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.
8. Montuori A. A. Evolutionary competens : creating the future [Електронний ресурс] / A. A. Montuori. – Amsterdam : J.C. Gieben Publishers, 1989. – Режим доступу : http://ciis.academia.edu/AlfonsoMontuori/Books/79657/Evolutionary_Competence
9. Searle J. Rationality in Action / John Searle. – A Bradford Book, The Mit Press Cambridge, Massachusetts, London, England, 1995. – 336 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. **Balzac, EG** : Balzac O. de. Eugénie Grandet / Honoré de Balzac. – P : Les classiques de Poche. – P : Les classiques de Poche, 1972. – 168 p.
11. **Bazin, ME** : Bazin H. Madame Ex / Hervé Bazin. – P. : Editions du Seuil, 1975. – 350 p.
12. **Goncourt, F** : Goncourt E. de. La Faustin [Електронний ресурс] / Edmond de Goncourt. – P. : Bibliothèque – Charpentier, 1903. – 343 p. – Режим доступу : <http://www.booksbooksbooks.ru/>
13. **Hérial, FB** : Hérial P. Famille Boussardel / Philippe Hérial. – P : Gallimard, 1944. – 499 p.
14. **Stendhal, RN** : Stendhal (Henry Beyle). Le Rouge et le Noir : Chronique du XIX siècle [Електронний ресурс] / Stendhal (Henry Beyle). – P. : Michel Lévy frères, 1854. – 690 p. – Режим доступу : <http://www.booksbooksbooks.ru/>